Zrušení záporné daně z obratu v Československu roku 1990

Zdroj: https://www.istockphoto.com

Jindřich Soukup

2021

©Jindřich Soukup, 2021

Vydalo nakladatelství a vydavatelství E-knihy

V roce 2021, vydání první

ISBN 978-80-905326-7-0 (online; pdf)

Před listopadem 1989 byla v tehdejším Československu daňová soustava poplatná centrálně plánované ekonomice. Klíčovou nepřímou daní byla dnes již neexistující daň z obratu, která vyjadřovala rozdíl mezi maloobchodní cenou zboží a výší peněz potřebných na jeho výrobu.

Na vybrané položky, takzvané „zboží nezbytné k naplňování sociálních potřeb občanů“, byla uvalena záporná daň z obratu, která byla ve své podstatě dotací na daný druh zboží. Základní sazebník daně z obratu obsahoval v roce 1989 kolem 1.500 sazeb, z nichž bylo přes 400 záporných. Sazby daně se ohybovaly od plus 88 do minus 291 procent. Největší podíl na záporné dani měly potraviny.

Jedním z prvních kroků, ke kterému došlo při přechodu centrálně řízené ekonomiky na tržní hospodářství, bylo zrušení záporné daně z obratu. Dne 24. května 1990 československá federální vláda rozhodla o odstranění záporné daně z obratu u potravin a potravinářských výrobků a jejich nahrazení nulovou sazbou.

Potraviny přestaly být dotovány a v důsledku toho jejich ceny výrazně stouply. Zvýšení se týkalo asi 30 tisíc položek a v průměru dosahovalo kolem 25 procent. Cena kostky másla například stoupla z 10 na 16 korun. Ceny potravin celkem vzrostly přibližně o 27 miliard korun ročně.

Zároveň všech 15,6 miliónů občanů Československa obdrželo kompenzaci ve výši 140 korun měsíčně čili 1.680 korun ročně. Z hlediska celé ekonomiky To představovalo z hlediska celé ekonomiky kompenzace zhruba odpovídala zdražení potravin čili uvedeným 27 miliardám korun. Kompenzace byly vypláceny (v různých podobách) do roku 1996.

Průměrná měsíční nominální mzda v roce 1990 činila 3.548 korun, a kompenzace 140 korun tak tvořila přibližně 4 % mzdy. Stejnou věc lze říci i jinak: roční kompenzace 1.680 korun znamenala jednu polovinu měsíční mzdy navíc k ročnímu průměrnému příjmu každého obyvatele, od dětí po důchodce.

Poslechněte si zvukový záznam komentáře Barbory Tachecí z roku 1990, který vysvětluje (názorně) detaily tohoto vládního rozhodnutí. Zvukový záznam je k dispozici na webu Českého rozhlasu na adrese https://temata.rozhlas.cz/cim-jsme-zili-7977908-9. Zároveň je tento komentář přepsán do textové podoby a je součástí případové studie.

A zdražovaly se potraviny…
Barbora Tachecí

Úvodní slovo hlasatele
Federální vláda na svém včerejším zasedání rozhodla o jednorázovém zvýšení maloobchodních cen vybraných druhů potravin a příslušných kompenzačních opatřeních. Komentář k tomu napsala Barbora Tachecí.

Komentář Barbory Tachecí
„Honza dá korunu Evě, Eva Pavlovi a Pavel Honzovi. Všichni vydali korunu a korunu získali, nikdo o nic nepřišel a ani nic nevydělal. Tuto dětskou hru by snad na první pohled mohla připomínat úprava, která na jedné straně zvyšuje ceny zhruba třiceti tisíc potravinářských výrobků průměru téměř o 25 %, celkem o 27 miliard korun ročně a zároveň kompenzuje tento vzestup cen každému obyvateli naší země 140 korunami měsíčně.

Logickou otázkou je, jaký smysl taková hra s penězi může mít, když státní pokladna na ní nezbohatne ani o haléř. A jak tento vlastně administrativní krok zapadá do tržní filosofie, kterou vláda národního porozumění prosazuje.

Odpověď na obě otázky je jediná. Než budou moci tržní síly volně působit, než menší poptávka bude tlačit ceny dolů, a naopak živý zájem podporovat jejich růst, je třeba vyrovnat největší cenové disproporce mezi cenami jednotlivých skupin zboží. Tyto disproporce jsou důsledkem starého administrativního řízení, pro které byly ceny jen čísly bez reálného podkladu. Bývalé centrum cenovou strukturu zdeformovalo, na novém centru je její náprava. Ostatně prvním krůčkem byl už včerejší vzestup cen cigaret a snížení cen elektroniky. Úprava, která bude platit od 9. července, je tak vlastně už druhým krokem v zatím prvním kole. Jde o pokus změnit strukturu cen maloobchodních jen u potravin tak, aby ceny odpovídaly alespoň zhruba relacím ve světě. Jak tento pokus dopadne, naznačí reakce obyvatelstva. Kdyby začalo potraviny křečkovat, pokus by se tak docela nepodařil. Vláda totiž očekává, že zvýšení cen např. masa přiměje obyvatelstvo k logické reakci, omezení jeho spotřeby.

Musím připomenout už okřídlenou větu ministra Klause, že na kompenzacích za růst cen masa vydělají vegetariáni. Rozhodně nečekám, že všichni z nás budou od července vegetariány. Ale předpokládám, že rozumné hospodyňky budou s masem šetřit. Tím spíš, že ve spotřebě masa se řadíme na jedno z prvních míst ve světě. Navíc vzestup cen některých druhů potravin by měl alespoň částečně utlumit až přílišný apetit zahraničních turistů, kterým bude v peněženkách samozřejmě bude příslušná kompenzace chybět.

To vše je ale podle mého názoru až vedlejší. Zásadní je, že vláda, která je vlastně na odchodu, neskládá ruce v klín. Programově vytváří prostředí, ve kterém by skutečně v relativně krátké době mohly ceny podléhat tržním silám.“

Zdroj: Tachecí (1990)

Uvažujeme průměrného občana Československa z let 1989 až 1990. V roce 1989 činily čistá roční peněžní vydání na osobu v korunách částku 22.453 korun. Podíl potravin na těchto výdajích představoval částku 7.609 korun čili 33,9 %. Ostatní vydání ve výši 14.844 korun sloužila na nákupy průmyslového zboží a na úhradu služeb.

Úkoly – první část

1. ***Rozpočtové omezení pro rok 1989, průsečíky rozpočtového omezení s osami grafu.*** Nakreslete obrázek, kde na horizontální ose budou uvedeny výdaje na potraviny a na vertikální ose budou vyznačeny ostatní výdaje (tj. výdaje na průmyslové zboží a platby za služby). Nakreslete do obrázku rozpočtové omezení BL. Jak lze interpretovat průsečík rozpočtového omezení s horizontální osou? Jaké hodnoty dosahuje rozpočtové hodnocení v tomto bodě? Jak lze interpretovat průsečík rozpočtového omezení s vertikální osou? Jaké hodnoty dosahuje rozpočtové hodnocení v tomto bodě?
2. ***Rovnice rozpočtového omezení. Sklon (směrnice) přímky rozpočtového omezení.*** Jaký sklon (resp. směrnici) má uvažované rozpočtové omezení? Předpokládáme, že čistá roční peněžní vydání na osobu v korunách v částce 22.453 korun se rovnají příjmu jedince. Napište rovnici rozpočtového omezení.
3. ***Indiferenční křivky pro rok 1989.*** Předpokládáme, že pro průměrného občana Československa z let 1989 a 1990 platily standardní axiomy ordinalistické verze teorie

maximalizace užitku spotřebitele, a lze je tedy ilustrovat obvyklým průběhem indiferenčních křivek. Naznačte průběh těchto indiferenčních křivek do obrázku.

4. ***Spotřební optimum průměrného občana Československa v roce 1989.*** Předpokládáme, že pro průměrného občana Československa bylo optimální vynaložit 33,9 % ročních peněžních vydáních na potraviny. Vyznačte toto optimum na obrázku písmenem E (jako equilibrium čili rovnováha).

V roce 1989 ale existovala záporná daň z obratu. V polovině roku 1990 byla zrušena. Již víme, že ceny potravin se zvýšily o 25 %. Zároveň víme, že 27 miliard korun, které ušetřil státní rozpočet na dotacích, bylo vyplaceno formou kompenzací (oficiálně označených jako státní vyrovnávací příspěvek) občanům Československa. Zkusme vyhodnotit, s použitím indiferenční analýzy, jaké tato operace měla dopady na strukturu nákupů a celkový užitek průměrného občana Československa z roku 1990.

Úkoly – druhá část

5. ***Rozpočtové omezení pro rok 1990, bez kompenzace.*** V roce 1990 se cena potravin proti roku 1989 zvýšila o 25 %. Zohledněte tuto skutečnost a napište rovnici rozpočtového omezení pro rok 1990. Vyznačte do obrázku, co se stane s rozpočtovým omezením BL po zdražení potravin. Předpokládejte přitom, že nedošlo k žádným kompenzacím souvisejícím se zrušením záporné daně z obratu.
6. ***Rozpočtové omezení pro rok 1990, s kompenzací.*** Občané Československa dostali kompenzaci za zdražení potravin. Tato kompenzace plně pokryla zdražení potravin. Jak se promítne tato kompenzace do polohy rozpočtového omezení na obrázku?
7. ***Výdaje na potraviny v roce 1990.*** Připomeňme si, že kompenzace v příjmu odpovídala zdražení potravin. To umožnovalo, aby byl z pohledu průměrného občana Československa dostupný původní spotřební koš (s 33,9 % ročních peněžních vydáních na potraviny). S použitím nástrojů indiferenční analýzy prokažte, zda jedinec, který maximalizuje svůj užitek, ponechá výši výdajů na potraviny stejnou, zvýší ji nebo ji naopak sníží.
8. ***Celkový užitek průměrného občana Československa.*** Porovnejme situaci v letech 1989 a 1990 z hlediska celkového užitku (či blahobytu) průměrného občana Československa. Plyne z indiferenční analýzy, že se jeho blahobyt (užitek) mezi roky 1989 a 1990 zvýšil, zůstal stejný nebo poklesl?
9. ***Statistická data o peněžních vydáních domácností.*** Přejděte na stránky České statistického úřadu. Použijte tabulku Struktura čistých peněžních vydání domácností v České republice. Zjistěte, jak se v roce 1990 skutečně změnila struktura výdajů průměrného občana Československa. Porovnejte teoretické závěry indiferenční analýzy, ke kterým jste dospěli v předchozím úkolu 8, s reálným chováním občanů Československa, jak jej popsal statistický úřad.